

Š T Ú D I E

MAJETKOVÉ SPORY ŠTAJERSKÝCH KLÁŠTOROV V ČASE UHORSKEJ SPRÁVY 1254 – 1260¹

JAKUB P A L K O

PALKO, Jakub. The property disputes of Styrian monasteries in the period of Hungarian administration, 1254–1260. *Historický časopis*, 2021, 69, 1, pp. 3–26, Bratislava.

The study is concerned with the problem of the Hungarian administration of the Duchy of Styria in the period 1254–1260. As a result of the almost complete absence of study of this theme in European historiography, the study has the basic aim of approaching this period of Central European history of the second half of the 13th century. The text of the study is based mainly on content analysis of surviving diplomatic and narrative sources from the Holy Roman Empire. The most notable result of the test is clarification of the relationship of representatives of the Hungarian administrative authorities in the Duchy of Styria with ecclesiastical institutions such as monasteries, and with the secular elite: aristocrats, officials.

Key words: Hungarian administration. Styria. Stephen Gutkeled. Stephen V. Monasteries. Officials.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2021.69.1.1>

Problematika uhorskej správy Štajerského vojvodstva v druhej polovici päťdesiatych rokov 13. storočia je dodnes otvorená novým výskumom a interpretáciami. Predložená štúdia si kladie za cieľ rekonštruovať, akým spôsobom bola realizovaná uhorská správa v Štajersku v rokoch 1254 – 1260, predovšetkým na základe opisu ich vzťahu k cirkevným inštitúciám (kláštorom, opátstvám), čomu bola málokedy v predchádzajúcich výskumoch venovaná pozornosť. Pri-

1 Text štúdie vznikol ako výstup projektu VEGA 1/0796/19 – *Uhorské kráľovstvo v listinných prameňoch 60. a 70. rokov 13. storočia s osobitným zreteľom na územie dnešného Slovenska* (2019 – 2022). Archívny výskum bol ďalej podporený Grantom mladých UK č. G-19-024-00 – *Diplomatické pramene k uhorsko-českým vzťahom v 60. rokoch 13. storočia* (2019). Oba projekty sú riešené v rámci Katedry slovenských dejín FiF UK v Bratislave.

márnym zámerom je poukázat' na majetkové súdne spory štajerských kláštorov a predstaviteľov svetskej šľachty a ministeriality a na úlohu zástupcov uhorskej administratívy vojvodstva v týchto konaniach.

Pri výskume sa možno opierať predovšetkým o listiny, ktoré sú v súčasnosti uložené hlavne v rakúskych a maďarských archívoch.² Prevažná časť z týchto dokumentov je dnes prístupná aj prostredníctvom edícií diplomatických prameňov rôznej kvality spracovania. Listiny v nich (predovšetkým v starších edíciách) nie sú často opatrené ani základným kritickým aparátom, absentujú v nich základné informácie o jednotlivých archiváliách (uloženie originálu, signatúra, hodnovernosť a ďalšie), čo je prípad hlavne starších uhorských edícií.³ Okrem nich sú to ďalej české⁴ a nemecké (ríšske)⁵ diplomatáre a registáre, prípadne

-
- 2 Z rakúskeho prostredia ide predovšetkým o *Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus- Hof- und Staatsarchiv*. Ide predovšetkým o viaceré fondy (ďalej f.) cirkevného charakteru, napr. *St. Paul, Benediktiner (1099 – 1499)* a ďalšie fondy kláštorov. Ďalej napr. *Oberösterreichisches Landesarchiv, f. Urkunden Spital am Pyhrn (1190 – 1798)* a kláštorne archívy *Stiftsarchiv Admont, f. Urkunden; Stiftsarchiv Rein, f. Urkunden (1129 – 1600)* a iné. Zdigitalizované kópie dokumentov z archívov krajín Uhorského kráľovstva sú prístupné prostredníctvom *Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest. Diplomataikai Levéltár/Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (ďalej MNL OL DL/DF).
 - 3 Z edícií starších uhorských historikov je potrebné spomenúť prácu Georga Fejéra *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I – IX* (ďalej CDH). Ed. Georgius Fejér. Budae: 1829 – 1844. Okrem absencie kritického aparátu sa v transkribovaných jednotkách často vyskytujú chyby, nesprávne prepísané mená osôb, lokalít a podobne. Editor tiež často vynecháva veľké časti textu bez toho, aby na túto skutočnosť akýmkoľvek spôsobom upozornil. Ďalšou dôležitou edíciou je práca Gusztáva Wenzela *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I – XXII* (ďalej CDAC). Ed. Gusztav Wenzel. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai, 1860 – 1874. Pomerne kvalitný registár uhorských listín arpádovského obdobia bol zostavený Imrichom Szentpéterym v rokoch 1923 – 1930 pod názvom *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I/1 – I/3. Diplomata regum Hungariae ab anno MI usque ad annum MCCLXX complectens* (ďalej RA). Ed. Emericus Szentpétery. Budapest: Sumptibus Academiae litterarum Hungaricae, 1923 – 1930.
 - 4 Z českých diplomatárov je k dispozícii staršia edícia *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III – V* (ďalej CDM). Ed. Antonín Boček. Brno; Olomouc: Ex typographia Aloysii Skarnitzl, 1841 – 1850. Kvalitatívne na oveľa vyššej úrovni sú však novšie zväzky českého diplomatára *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2 – VI/1* (ďalej CDB). Ed. Jindřich Šebánek et al. Pragae: Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovacae, 1974 – 2006. Podobne je k dispozícii aj registár českých listín *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (1253 – 1310)* (ďalej RBM). Ed. Josef Emler. Pragae: Sumptibus regiae scientiarum societatis Bohemiae, 1882, I 488 s. Výber diplomatických prameňov k dejinám uhorsko-českých vzťahov bol uverejnený v nekriticknej edícii z druhej polovice 18. storočia *De specimine Diplomatarii Bohemico-Hungarici*. Ed. Gelasius Dobner. In *Monumenta Historica Bohemiae II* (ďalej MHB). Pragae: Literis Johannis Josephi Clauser, Regii Typographii, 1768, s. 323 – 506.
 - 5 Z nemeckých vydání diplomatických prameňov sú pre spracovávané obdobie dôležité najmä dva zväzky série *Regesta Imperii: Regesta Imperii V/1* (ďalej RI). Ed. Johann Friedrich

aj regestové spracovanie pápežských listín a listov.⁶ Celkový obraz politického vývoja je možné doplniť aj prameňmi naračného charakteru, ktoré majú výlučne ríšsku provenienciu.⁷ Listiny a listy hovoria prevažne o rozsudkoch Uhrami dosadených štajerských úradníkov v sporoch domácej šľachty a ministeriality s predstaviteľmi cirkevných inštitúcií. Tieto konflikty boli predovšetkým dôsledkom vývoja v rokoch 1246 – 1254, teda od smrti rakúskeho a štajerského vojvo-

Böhmer. Innsbruck: Verlag des Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1901, 2 424 s.; RI VI/1. Ed. Oswald redlich. Innsbruck: Verlag des Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1898, 562 s. Výber listín z geografického územia bývalých babenberských krajín druhej polovice 13. storočia publikoval historik českého pôvodu Josef Chmel: *Urkunden zur Geschichte von Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Görz, Triest, Istrien, Tirol. Aus den Jahren 1246 – 1300* (ďalej UOS). Ed. Joseph Chmel. Wien: Aus der K. K. Hof- und Staats-Druckerei, 1849, 320 s. Listiny štajerskej proveniencie publikoval Joseph von Zahn v práci *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III* (ďalej UHS). Ed. Joseph von ZAHN. Graz: Verlag des historischen Vereines für Steiermark, 1903, 486 s. Geografický záber „*Krajiny nad Enžou*“ (*Das Land ob der Enns*, približne územie dnešnej spolkovej krajiny Horné Rakúsko) publikoval Erich TRINKS v edícii *Urkundenbuch des Landes ob der Enns III* (ďalej ULE). Ed. Erich TRINKS. Wien: Aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1865, 677 s.

- 6 *Regesta pontificum Romanorum I – II. Inde ab a. MCXCVIII usque ad a. MCCCIV*. Ed. Augustus Potthast. Berolini: Typis Rudolphi de Decker prototypographi regii ab intimis, 1874 – 1875, 2 158 s.
- 7 Z naračných prameňov majú najväčší význam práce kronikárov Jána z Viktringu a Otakara Štajerského: Ioannis abbatis Victorienis Liber certarum historiarum I – II. Ed. Fedor SCHNEIDER. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi XXXVI/I – II* (ďalej MGH SS rer. Germ.). Hannoverae; Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1909 – 1910; Ottokars Österreichische Reimchronik I – II. Ed. Joseph Seemüller. In *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken V/1 – V/2* (ďalej MGH Dt. Chron). Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1890 – 1893. Čiastočne sa ďalej dá čerpať z niekoľkých rakúskych letopisov a kroník: Annales Sancti Rudberti Salisburgenses. Ed. Wilhelm WATTENBACH. In *Monumenta Germaniae Historica Scriptores (in Folio) IX* (ďalej MGH SS). Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 758 – 810; Continuatio Garstensis. Ed. Wilhelm WATTENBACH. In *MGH SS IX*, s. 593 – 600; Chronicon rhythmicum Austriacum. In *MGH SS XXV*, s. 349 – 368; Jansen Enikels Werke. Weltchronik. Fürstenbuch. Anhang I – II. Ed. Philipp Strauch. In *MGH Dt. Chron. III*. Hannover; Leipzig: Hahnsche Buchhandlung, 1900, 819 s.; Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. Ed. Joseph Seemüller. In *MGH Dt. Chron. VI*. Hannover; Leipzig: Hahnsche Buchhandlung, 1909, 276 s.; Thomas Ebendorfer: Chronica Austriae. Ed. Alphons LHOTSKY. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series XIII* (ďalej MGH SS rer. Germ. N. S.). Berlin; Zürich: Weidmannsche Buchhandlung, 1967, 684 s. Celkovo o význame a hodnotení týchto ríšskych naračných textov pozri napr.: SOMMERLECHNER, Andrea. *Stupor mundi? Kaiser Friedrich II. und die mittelalterliche Geschichtsschreibung*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, passim; REDLICH, Oswald. Die österreichische Annalistik bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts. In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1882, roč. 3, passim; KUZMÍK, Jozef (ed.). *Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi*. Martin: Matica slovenská, 1983, passim.

du Fridricha II. Bojovného v bitke pri Litave, ktorým zároveň po meči vymrela rakúska a štajerská vládnuca dynastia, a uzatvorením mierovej zmluvy v Budíne v apríli 1254.

Téme sa už venovala štúdia Gerharda Pferschyho *Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark*,⁸ zameraná hlavne na identifikáciu členov šľachty a misteriality podieľajúcej sa na správe Štajerska pod vedením uhorských miestodržiteľov. Okrajovo sa témy dotýkajú aj ďalšie práce. Pôsobenie Štefana (V.) počas vojny o babenberské dedičstvo zhodnotila Angelika Herucová, pričom poukázala aj na celkovú politickú situáciu v strednej Európe v prvých fázach konfliktu.⁹ Pod vedením Heinza Dopscha vzniklo spracovanie rakúskych dejín v 12. – 13. storočí *Österreichische Geschichte 1122 – 1278* s podtitulom *Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*,¹⁰ ako aj staršia práca Josefa Lampela *Die Landesgrenze von 1254 und das Steirische Ennstal. Ein Beitrag zur Geschichte des Österreichischen Zwischenreichs*, napísaná koncom 19. storočia.¹¹ Max Weltin je autorom štúdie *Landesherr und Landherren. Zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich*¹² a Alois Zauner napísal štúdiu *Ottokar II. Přemysl und Oberösterreich*.¹³ Ďalej je potrebné spomenúť štúdiu Petra Roháča *Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna*.¹⁴ Okrajovo je možné využiť niektoré ďalšie práce zaoberajúce sa pomermi v Salzburgu počas sporu o obsadenie funkcie arcibiskupa.¹⁵ Bavorskému vplyvu na tento vývoj sa venovali Max Spindler a Andreas Kraus v *Handbuch der bayerischen Geschichte II. Das alte Bayern*,

-
- 8 PFERSCHY, Gerhard. Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In *Ottokar-Forschungen. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 73 – 91.
 - 9 HERUCOVÁ, Angelika. Vojna o babenberské dedičstvo a Štefan V. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 1, s. 3 – 24. ISSN 0018-2575.
 - 10 DOPSCH, Heinz – BRUNNER Karl – WELTIN, Maximilian. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien: Überreuter Verlag, 2003, 620 s. ISBN 978-3-8000-3973-9.
 - 11 LAMPEL, Josef. Die Landesgrenze von 1254 und das Steirische Ennstal. Ein Beitrag zur Geschichte des Österreichischen Zwischenreichs. In *Archiv für österreichische Geschichte* (ďalej AÖG), 1887, roč. 71, s. 297 – 452.
 - 12 WELTIN, Max. Landesherr und Landherren. Zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich. In *Ottokar-Forschungen. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 159 – 225.
 - 13 ZAUNER, Alois. Ottokar II. Přemysl und Oberösterreich. In *Ottokar-Forschungen. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 1 – 72.
 - 14 ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18 – 42. ISSN 1335-3314.
 - 15 DOPSCH, Heinz. Přemysl Otakar II. und das Erzstift Salzburg. In *Ottokar-Forschungen. Jahrbuch für geschichtliche Landeskunde in Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 470 – 508; POSCH, Fritz. Ulrich I. 1244 – 1260. In *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218 – 1968*. Ed. Karl Amon. Graz; Wien; Köln: Verlag Styria, 1969, s. 31 – 39.

*der Territorialstaat vom Augsburg des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts.*¹⁶

„Štajersko, od súženia vykúpené, Uhrom
bolo dané, a [tí] Štajersku podivne vládli.
Lôžka napospas im boli nechané, panny zneuctené,
ženy poškvrnené, kričiace až ku hviezdám.

[...]

Tretieho roku potom sa boje obnovili,
[A] Uhri boli o moc v Štajersku pripravení.
Tí, ktorí tam mnoho zla napáchali.“

– *Anonymná rýmovaná kronika*¹⁷

Negatívne slová použité anonymným rakúskym kronikárom odrážajú vývoj v Štajerskom vojvodstve v čase, keď bolo toto územie súčasťou Uhorského kráľovstva. Krátka vláda uhorských miestodržiteľov, kapitánov a vojvodov v Štajerskom vojvodstve v rokoch 1254 – 1260 sa nedá považovať za práve šťastné obdobie štajerských dejín, ani za úspešné obdobie dejín uhorských.

Štajerské vojvodstvo sa dostalo do rúk uhorského kráľa Bela IV. po uzatvorení budínskej mierovej zmluvy v apríli 1254.¹⁸ Táto dohoda ukončila prvú etapu diplomatických a neskôr (od roku 1252) aj vojenských konfliktov o babenberské dedičstvo, ktoré sa v strednej Európe začali v roku 1246, po vymretí rakúskej a štajerskej vládnucej dynastie Babenbergovcov.¹⁹ Dôležitým výstupom z bu-

16 SPINDLER, Max – KRAUS Andreas. *Handbuch der bayerischen Geschichte II. Das alte Bayern, der Territorialstaat vom Augsburg des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts.* München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969, 1 180 s.

17 „*Redimitur vexacio, Styria donantur | Ungarus, et Styria mire dominatur; | Thorus prostituitur; virgo violatur; | Clamor it ad sidera, sexus maculatur. | Post hec anno tercio mala renovantur; | Ungari presidio Styria fraudantur; | Per quos ibi plurima mala perpetrantur.*“ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 364, 182v, B. 372. Edícia: *Chronicon rhythmicum Austriacum.* In *MGH SS XXV*, s. 362, v. 605 – 611.

18 Mierová zmluva, označovaná ako „*pax Austriaca*“ či „*Ofener Friedensvertrag*“, bola kompromisnou dohodou ukončujúcou prvú etapu bojov o babenberské dedičstvo. Pozri: ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 95 – 96. ISBN 978-80-7422-118-7. Originál listiny mierovej zmluvy: *Státní oblastní archiv v Třeboni*, f. *Historica Třeboň*, sign. 2; kópia v MNL OL DL 289 199. Z edícií kvalite napr.: CDB V/1, s. 59 – 60, č. 21. V regeste: RI V/2, č. 11 678, s. 1 721.

19 Celkovo na vývoj konfliktu do uzatvorenia budínskeho mieru podrobne poukázala najnovšie: HERUCOVÁ, ref. 9, s. 5 – 8; ROHÁČ, ref. 14, *passim*. Zo staršej literatúry napr.: LECHNER, Karl. *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976 – 1246.* Wien; Köln;

dínskej mierovej zmluvy bolo rozdelenie babenberských krajín medzi českého panovníka Přemysla Otakara II. (Rakúske vojvodstvo) a uhorského kráľa Bela IV. (väčšina Štajerského vojvodstva).²⁰

Po uzatvorení spomínanej zmluvy bolo pre Bela IV. prvoradou úlohou zabezpečiť správu nad územím novo získaného vojvodstva. Podľa starého vzoru bola obnovená funkcia štajerského kapitána (miestodržiteľa, v listinách ako *capitaneus Stirie/Styrie*), ktorá bola zrušená cisárom Fridrichom II. v druhej polovici 40. rokov 13. storočia.²¹ Po nastolení uhorskej administratívy sa s touto funkciou stretávame v listine z 10. septembra 1254, keď sa zároveň prvý raz v súvislosti s ňou spomína Štefan I., príslušník uhorského šľachtického rodu Gutkeledovcov.²² Štefan bol jedným z vyjednávateľov pri zostavovaní listiny budínskej mierovej zmluvy z 3. apríla 1254, v ktorej zastával popredné miesto na zozname arbitrov uhorského kráľa Bela IV.²³ Zároveň Štefan zotrval aj na pozícii slavónskeho bána, ktorú zastával nepretržite od roku 1248 až do svojej smrti v roku 1259. Nasvedčuje tomu pomerne reprezentatívne množstvo ním vydaných listinných dokumentov z tohto obdobia,²⁴ z ktorých vyplýva, že počas svojho života sa dokázal presadiť aj v ďalších vysokých štátnych funkciách.²⁵

Weimar: Böhlau Verlag, 1992, s. 298 – 307. ISBN 3-205-05351-6.

- 20 ROHÁČ, ref. 14, s. 39 – 41.
- 21 DOPSCH, ref. 10, s. 453. Zo staršej slovenskej literatúry napr.: SASINEK, František Vířazoslav. *Dejiny kráľovstva Uhorského I.* Banská Bystrica: Filip Machold, 1869, s. 205.
- 22 *Rein, Stiftsarchiv*, f. *Urkunden 1129 – 1600*, sign. A III/24; UHS III, č. 150, s. 226 – 227. Z literatúry najnovšie: HERUCOVÁ, ref. 9, s. 8.
- 23 MNL OL DF 289 199.
- 24 ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000 – 1301.* Budapest: Historia, 2011, s. 45. ISBN 978-9627-38-3.
- 25 Už tesne po tatárskom vpáde je listinou zo 14. augusta 1242 doložené, že Štefan zastával funkciu kráľovského povereného (*Stephano agasonum magistris*). MNL OL DL 33 913, podobne v listine zo 16. novembra 1242. CDH IV/1, s. 258 – 264. Neskôr k tejto funkcii pribudol titul vrbavského komesa (*Stephano agazonum et comite de Vrbaz Magistris*). CDAC VII, č. 87, s. 131 – 133. Podobne napr. v listinách MNL OL DL 260; MNL OL DL 37 582; MNL OL DL 267; MNL OL DL 273 a ďalších. Ako dvorský sudca a nitriansky župan sa spomína v roku 1245. RA I/1, č. 815, s. 243; ďalej MNL OL DL 33 704. V polovici 40. rokov dosiahol hodnosť uhorského palatína. CDAC VII, č. 153, s. 227 – 228. Od roku 1248 sa už pravidelne a bez väčšej prestávky spomína ako slavónsky bán (*banus tocius Slavonie*), napr. v CDAC XI, č. 252, s. 359 – 361; MNL OL DL 1 590; MNL OL DL 2 514 a ďalšie. Po uzatvorení budínskeho mieru už ako slavónsky bán a štajerský kapitán (*banus tocius Slavonie et capitaneus Stirie*), *Rein, Stiftsarchiv*, f. *Urkunden 1129 – 1600*, sign. A III/24; CDH IV/2, s. 288 – 290; MNL OL DL 477; viaceré štajerských listín. Ojedinele sa medzi Štefanovými titulmi vyskytuje aj funkcia slavónskeho vojvodu, tituluje sa tak napr. v bližšie nedatovanej listine z roku 1255. Celá jeho titulatúra použitá v tomto dokumente znie: „*My Štefan, vojvoda a bán celého Slavónska a kapitán Štajerska*“ (*Nos Stephanus dux et banus tocius Slavonie et capitaneus Styrie*) MNL OL DL 419; k tomu pozri: MARKÓ, László. *A magyar állam*

O dosadení Štefana Gutkeleda do tejto funkcie hovoria aj informácie z prameňov naračného charakteru. Je však potrebné konštatovať, že v prevažnej väčšine prípadov je toto jediná zmienka o jeho pôsobení v Štajersku. Kroniky a letopisy, vzniknuté v prostredí Svätej ríše rímskej, o Štefanovi hovoria ako o záhrebskom vojvodovi. Na viacerých miestach svojej kroniky sa o Štefanom inštalovaní do tejto funkcie zmieňuje viktringský opát Ján. Jeho kvetnaté rozprávania obsahuje informáciu, že uhorský kráľ Belo IV. riadil Štajersko prostredníctvom Štefana, vojvodu zo Záhrebu.²⁶ Na inom mieste kronikár ešte dodáva, že sa kráľ po Štefanovom ustanovení aj so svojím sprievodom vrátil do Uhorska.²⁷ Z diplomatických prameňov v tejto súvislosti ďalej vyplýva, že všetky ostatné vysoké funkcie zastávali príslušníci Uhrom vernej štajerskej šľachty. Kronikári a letopisci vo svojich prácach neuvádzajú mená žiadnych Štefanových spolupracovníkov z Uhorského kráľovstva (familiárov) tvoriacich jeho sprievod počas obdobia jeho vlády v Štajersku. Otakar Štajerský na viacerých miestach píše, že kráľ Belo IV. po zisku Štajerska dosadil na pozíciu kapitána (*houbtman*) vojvodu (*herzog*) Štefana zo Záhrebu. Vo všetkých nemecky písaných prameňoch, spomínajúcich túto udalosť, má Štefan takisto „titul“ záhrebského vojvodu (v pôvodných textoch ako *Stephan von Agrim/Agrem*).²⁸ Podľa rozprávania ďalšej rakúskej kroniky „[...] *dal uhorský kráľ Belo Štajerčanom za kapitána vojvodu Štefana zo Záhrebu [...]*“. O Štefanovi sa tu ďalej píše, že bol spokojný so svojím dosadením, po ktorom sa usadil aj so svojím dvorom v meste Graz a zostal tam jeden rok.²⁹ Tento vývoj je doložený aj diplomatickými prameňmi. Nepriamo, len ako „Uher“ (*die Unger*) sa Štefanovo pôsobenie v Štajersku spomína aj v genealógii rodu Babenbergovcov (*Babenbergische Genealogie*),

förméltóságai Szent Istvántól napjainkig – Életrajzi Lexikon. Budapest: Helikon Kiadó Kft, 2006, s. 228 – 229. ISBN 963-547-085-1. Zomrel v roku 1259. V súhrne k Štefanovi Gutkeledovi v dobe jeho pôsobenia vo funkcii uhorského palatína pozri napr.: HERUCOVÁ, Angelika. *Palatíni arpádovských kráľov*. Dizertačná práca. Bratislava: Historický ústav SAV, 2017, s. 101 – 104.

- 26 „[...] *et ordinata terra per Stephanum ducem Zagrabię in Ungariam [...]*“. Iohannis abbatis Victoriensis I. In MGH SS rer. Germ. XXXVI/1, L. I, rec. C3, a. 687 – 1271, s. 94. Takmer totožné zápisy v častiach kroniky: L. I, rec. D, a. 687 – 1270, s. 133; L. I, rec. B, a. 1215 – 1260, s. 194.
- 27 „[...] *et disposita terra per Stephanum ducem Zagrabię et per aliquos sue lingue comites Ungariam est reversus*“. Tamže, L. I, cap. III, rec. A, a. 1230 – 1271, s. 154.
- 28 „[...] *der Unger fuore und ir leben. | in was ze houbtman gegeben | von Agrim herzog Stephan [...]*“. Ottokars Österreichische Reimchronik I. In MGH Dt. Chron. V/1, s. 31, v. 2 349 – 2 351. Podobne: Tamže, s. 35, v. 2 622; Tamže, s. 74, v. 5 593.
- 29 „*Do gab chünig Wela von Ungern herczog Steffan von Agrem den Steyerhern zu hauptman. Der waz hochfertig und versprach sich oft, wie sein herr hiet gechauffet daz lande. Er sazz ze Grêcz mit hause und belaub da chawm ain jar [...]*“. Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. In MGH Dt. Chron VI, č. 252, s. 114.

ktorá je zároveň prvým dodatkom k *Fürstenbuch* rakúskeho, vo Viedni pôsobiaceho kronikára Jansena Enikela.³⁰ Z autorov z neskoršieho obdobia informácie o Štefanovom nástupe zaznamenal v prvej polovici 15. storočia rakúsky historik a profesor Viedenskej univerzity Thomas Ebendorfer vo svojej latinsky písanej *Rakúskej kronike (Chronicon Austriae)*. Podľa neho sami príslušníci štajerskej šľachty mali s jeho dosadením súhlasiť: „*Ved' sami Štajerčania v Grazi súhlasili s akýmsi komesom Uhrov, pánom Štefanom zo Záhrebu, ktorý bol ustanovený ich kapitánom. Svojimi slovami sa im neostýchal vysvetľovať a uisťovať ich, že sa aj za pomoci úplatkov chce stať pánom Štajerska. Asi po dobu jedného roka chcel sídlit' v Grazi.*“³¹ Z textu vyplýva, že vysokí štátni predstavitelia Uhorského kráľovstva sa pri svojich snahách o zisk Štajerska usilovali dosiahnuť svoj cieľ aj prostredníctvom podplácania domácej (štajerskej) a zahraničnej (predovšetkým bavorskej) šľachty. Pramene o tom hovoria už skôr, pri návšteve Henricha Wittelsbacha, mladšieho syna bavorského vojvodu Ota II. v Stoličnom Belehrade koncom roku 1253. Podľa niektorých ďalších letopisov si uhorský kráľ Belo IV. mal kúpiť vernosť niekoľkých členov Henrichovho sprievodu.³²

Štefan sa počas svojej vlády mohol opierať o príslušníkov šľachty predovšetkým z južnej časti Štajerska.³³ Už menšiu podporu mu prejavovali šľachtici v strednom Štajersku a najmenej prívržencov mal v severnej časti krajiny. Zoznamy svedkov v dokumentoch vydaných uhorskými miestodržiteľmi a ďalšími nimi dosadenými úradníkmi počas celej doby spravovania vojvodstva, sú neoceniteľným zdrojom informácií pri získavaní obrazu uhorskej vlády v tomto priestore.³⁴

Na základe spomínanej listiny z 10. septembra 1254 je možné medzi Štefanových prívržencov zaradiť hneď niekoľko významných osôb. Z vysokých cirkevných predstaviteľov sa tu spomína biskup Ulrich zo Seckau a kninský biskup Ladislav. Hoci Ladislav pôsobil mimo územia Štajerského vojvodstva, spravoval biskupstvo spadajúce do sféry vplyvu slavónskych bánov. Medzi svetskými predstaviteľmi sú v zozname svedkov zaradení: Gotfried z Mariboru, štajerský

30 Jansen Enikels Werke. Weltchronik, Fürstenbuch. Anhang I : Babenbergische Genealogie. In MGH Dt. Chron. III, s. 686.

31 „*Nam et ipse Styriensium assensu quendam comitem Ungarum in Gretz statuit suum capitaneum dominum Stephanum de Zagrabia, qui ob faustum suum, quem verbis explicare non erubuit asserens dominum suum Styriam empcionis titulo possidere, vix per annum residere potuit in Gretz.*“ Thomas Ebendorfer: Chronica Austriae. In MGH SS rer. Germ. N. S. XIII, lib. III, s. 129.

32 Hermani Altahensis annales. In MGH SS XVII, s. 396.

33 DOPSCH, ref. 10, s. 453.

34 V uhorských listinách sa podobné zoznamy svedkov obyčajne vyskytovali skôr v predchádzajúcich desaťročiach a postupne sa dostávali čoraz viac do úzadia. Pozri: MARSINA, Richard. *Štúdie k Slovenskému diplomatáru I – II*. Bratislava: VEDA, 1973 – 1989, passim.

pisár Witigo, Siegfried z Radlje ob Dravi, bratia Rudolf a Liutold zo Stattegg, maršálik Berthold z Ptuju, Wigand z Maßenburgu, Mangold z Althofenu, Wulfing z Kainach bei Voitsberg a bratia Dietmar a Gundakar zo Sankt Oswald bei Plankenwarth.³⁵

Kontroverznou postavou je hneď prvý menovaný, seckauský biskup Ulrich. Jeho pôvod nie je známy. Prvýkrát sa v prameňoch spomína v novembri 1239 ako farár dediny Kirchberg am Wagram v Rakúsku, v roku 1241 ako prepošť v opátstve sv. Jakuba v Bambergu, o rok neskôr už ako arcidiakon budúcej provincie Horné Rakúsko (*Das Land ob der Enns*). Koncom roku 1243 získal vďaka zásahu vojvodu Fridricha II. Bojovného titul biskupa zo Seckau, čo ale vtedy neschválila Rímska kúria ani salzburský arcibiskup Eberhard II. z Regensburgu. Tým bol Ulrich potvrdený v úrade až po Fridrichovej smrti v lete 1246.³⁶ Jeho dosadenie do úradu potvrdzuje aj správa garstenského letopisca, ktorý zároveň zachoval informáciu, že Ulrich pôsobil do tej doby ako pisár vojvodu Fridricha II. Babenberského.³⁷ Pravdepodobne už za pôsobenia Štefana Gutkeleda v Štajersku dostal tak Ulrich, ako aj biskupstvo v Seckau od vplyvného rakúskeho ministeriála Otakara z Grazu viaceré majetky v okolí mesta. V listine sa primárne spomínajú dediny Wagendorf, Stangersdorf a Misselsdorf, všetky v okolí mesta a hradu Mureck, južne od Grazu. Okrem toho mu Otakar odkázal aj ďalšiu dedinu, Geidorf pri Grazi, ktorá je dnes súčasťou mesta. Keďže Otakar nemal dedičov, odkázal Ulrichovi a seckauskému biskupstvu navyše svoj dom neďaleko mesta Graz, ktorý sa potom stal sídlom biskupa diecézy Graz-Seckau. Tieto majetky sa dostali do Ulrichových rúk aj so všetkými právami a dôchodkami, ktoré plynuli z pôdy, záhrad, viníc a ostatných príslušenstiev.³⁸ Neskôr sa stal

35 Samotný obsah a účel vydania tohto dokumentu nemá veľkú hodnotu pre poznanie uhorskej správy Štajerska. Štefan listinou dáva majetok „*Auf der Eben*“ (*Ůf der Eben*) v provincii Waldsdorf istému Vikardovi z Fischingu a potvrdzuje vysvätenie kostola Všetkých svätých stojaceho pri bráne kláštora Rein „[...] *ecclesie Omnium sanctorum site iuxta portam in Runa* [...]“. Dôležité sú predovšetkým vlastné názvy štajerských lokalít, ktoré umožňujú odhadnúť približný rozsah územia podporujúceho Štefana. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden 1129 – 1600, sign. A III/24; starší prepis: UHS III, č. 150, s. 226 – 227.

36 FREIDINGER, Ludwig. Siegelgebrauch und Wappenführung der Bischöfe von Seckau im Mittelalter und früher Neuzeit. Teil I: 1218 – 1337. In *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs*, 1998, roč. 48, s. 130; POSCH, ref. 15, s. 31 – 32; DOPSCH, ref. 15, s. 481.

37 „[...] *magister Hainricus Sekowensis episcopus moritur; et Uolricus scriba dicus Austrie sibi substituitur*“. Continuatio Garstensis. In MGH SS IX, s. 597. Porovnaj: Annales sancti Rudberti Salisburgenses. In MGH SS IX, s. 788.

38 „[...] *quod predium meum, villas videlicet Waegendorf, Ztankendorf et Myzelsdorf, et expresse quidquid Albertus de Horneke a me feudi nomine retinebat et preterea domum meum apud Graetz, [...] et villam adiacentem, que Gevdorf vulgari vocabulo nuncupatur, cum pomerio, vineis et omnibus adinentiis, quocunque nomine conserantur, cum omni iure ac proprietatis titulo, sicut eandem tenui hactenus et possedi, liberaliter et remedio, [...] dedi potestati-*

elektom salzburskej arcidiecézy, no ani tento úrad mu spočiatku nebol potvrdený Rímskou kúriou, navyše táto funkcia bola príčinou dlhoročného sporu s ďalším salzburským elektom, Filipom Sponheimským. Počas niekoľkých rokov bol (minimálne v titulatúre) zároveň salzburským arcibiskupom i seckauským biskupom.³⁹ Do tohto sporu sa postupne zapájala uhorská i česká strana, medzi ktorými bola len nedávno ukončená prvá uhorsko-česká vojna o babenberské krajiny. Podpora Ulricha zo Seckau starším synom uhorského kráľa Bela IV. Štefanom (V.), zastávajúcim koncom 50. rokov funkciu štajerského vojvodu, nezanedbateľne zvyšovala napätie medzi oboma mocenskými zoskupeniami. V konečnom dôsledku tieto spory koncom 50. rokov prispeli k obnoveniu konfliktu o babenberské dedičstvo.⁴⁰

Súčasne s bánom Štefanom bol uvedený do úradu Gotfried z Mariboru, ktorý počas prevažnej časti obdobia uhorskej správy vojvodstva zastával post krajiniského sudcu (*iudex provincialis Stirie*). Listinné dokumenty jednotlivých funkcionárov vydané v tomto období často dokumentujú odškodňovanie „poškodených“ z čias pred ustanovením uhorskej správy, no zriedka hovoria o dôvodoch odškodnenia jednotlivých účastníkov sporov. Ako vyplýva z Gotfriedových rozhodnutí, za sídlo si zvolil svoj domáci Maribor.

Z dostupných diplomatických prameňov je zrejmé, že uhorská administratíva sa zameriavala predovšetkým na potreby riešenia cirkevných záležitostí pred záležitosťami svetskými. Zachovalo sa pomerne reprezentatívne množstvo listín pojednávajúcich o sporoch medzi cirkevnými inštitúciami (predovšetkým kláštorami a opátstvami), ktoré ich zástupcovia viedli s predstaviteľmi svetskej šľachty a ministeriality. V prevažnej väčšine prípadov práve kláštory a opátstva vychádzali z týchto sporov víťazne, kým príslušníci šľachty a ministeriality museli často platiť vysoké pokuty a odškodné. Výnimku tvorili verní prívrženci Štefana Gutkeleda, ktorým boli podobné dlhy a náhrady za rôzne formy spôsobených škôd väčšinou odpustené, prípadne vyriešené kompromisnými dohodami.

Už spomínaná listina z 10. septembra 1254 je zároveň prvým hodnoverným písomným dokladom o činnosti dosadených uhorských riadiacich orgánov v Štajerskom vojvodstve. Toto, pravdepodobne prvé, zhromaždenie predstaviteľov Štajerska sa konalo vo Feldkirchene neďaleko mesta Graz.⁴¹

va manu venerabili patri et domino Ulrico episcopo et ecclesie Secowiensi [...]“. UHS III, č. 149, s. 225 – 226.

39 FREIDINGER, ref. 36, s. 130 – 131.

40 K otázke vplyvu boja o salzburský arcibiskupský stolec na uhorsko-české vzťahy pozri napr.: ŽEMLIČKA, ref. 18, s. 109 – 110; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemi Koruny české III. 1250 – 1310*. Praha: Paseka, 2002, s. 80 – 81. ISBN 80-7185-433-6.

41 Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden 1129 – 1600, sign. A III/24; UHS III, č. 150, s. 226 – 227; PFERSCHY, ref. 8, s. 78.

Uzatvorenie budínskeho mieru a nastolenie uhorskej správy v Štajersku otvorilo možnosti pre začatie vymáhania náhrad za škody spôsobené nielen počas prvej uhorsko-českej vojny, ale ešte pred ňou.

Kláštor Rein

Jednoznačne najviac pozornosti sa počas tohto obdobia dostalo kláštoru cisterciánov Rein, ležiacemu severozápadne od Grazu. Listiny súvisiace s týmto kláštrom asi najlepšie vystihujú snahu predstaviteľov uhorskej politiky v Štajersku posilňovať postavenie cirkevných inštitúcií a tým si zaistiť istú podporu a pomoc Rímskej kúrie pri možnom spochybňovaní uhorských nárokov na vládu v tomto priestore.

Už začiatkom roku 1255 Gotfried z Mariboru na základe požiadavky opáta Amerlicha schválil štatút kláštora. Ten hovoril o tom, že kláštor je úplne slobodný a nezávislý od ktoréhokoľvek predstaviteľa svetskej autority. Tento status bol potvrdený viacerými významnými predstaviteľmi štajerskej šľachty, predovšetkým zo strednej a južnej časti územia vojvodstva.⁴² Majetok a postavenie kláštora sa rozrástol ešte v lete toho istého roku, keď sa bezdetný rakúsky ministeriál, spomínaný Otakar z Grazu, rozhodol za účasti krajinského sudcu Gotfrieda z Mariboru odovzdať kláštoru právo využívať hrad Heilenstein (Polzela v dnešnom Slovinsku) a zároveň mu daroval dedinu Wagnitz (juhovýchodne od Grazu, dnes súčasťou mesta).⁴³

Ďalšie majetky získal kláštor 6. apríla 1256 od korutánskeho vojvodu Ulricha III. Sponheimského. Išlo dohromady o 10 usadlostí v Korutánsku, z toho „[...] sedem v dedine Schiefling am Wörthersee a jednu usadlosť v Dellach pri jazere Wörthersee, ďalšiu usadlosť v Aich v dedine Glandorf, a ďalšiu vo Weindorfe, so všetkými ľuďmi v nich žijúcimi, a so slobodami k nim prislúchajúcimi, a so všetkými právami a príslušenstvami, tiež vodami, lesmi, poľami, obrobenejšími a neobrobenejšími [...]“.⁴⁴ Je pochopiteľné, že tejto „donácie“ sa nezúčastnili pred-

42 Na čele zoznamu svedkov je opäť zapísaný Gotfried z Mariboru, za ktorým nasledujú Ulrich z Wildonu, Rudolf zo Stattegg, Wulfing z Erenfelsu, Franko z Friedbergu, Leopold z Ptuju, Fridrich z Ptuju a Hernand, syn Ulricha z Wildonu. Uvedené lokality opäť jasne ukazujú na približný rozsah uhorskej moci v Štajersku. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/25 a A III/26.

43 „[...] ego Ottokarus dictus de Grecz [...] iuri meo, quod habere videar in predio omni ad castrum Helfenstein attinenti, nec non in castro memorato divina gracia instigante coram iudicio provinciali in Grecz habito cessisse cum cuncta mea familia. Item iuri advocatie, quod in villa Wegkniz dicta super predium fratrum de Runa mihi male vendicaveram, presenti pagina statui renunciare“. UHS III, č. 178, s. 261.

44 „[...] septem mansos sitos in villa Schüflich, et unum mansum in Tölach apud lacum Wertsê, et alium in Aich in villa secus Glandorf, et alterum in Weindorf cum hominibus propriis et liberis ad eosdem pertinentibus, et omnibus vidibus et attinentiis sive in aquis, silvis, pratis,

stavitelia prouhorských štajerských šľachtických rodov, pretože vojvoda Ulrich III. Sponheimský bol v neskoršom období tradičným spojencom Přemysla Otakara II. Navyše bol bratom salzburského elekta Filipa Sponheimského, bojujúceho o potvrdenie na poste arcibiskupa so seckauským biskupom Ulrichom, ktorého podporovala uhorská strana. Kláštor Rein mal síce podľa vyššie uvedenej výsadnej listiny absolútnu nezávislosť od svetskej správy vojvodstva, no aj tak udelenie spomínaných majetkov mohlo zhoršiť napäté vzťahy medzi poprednými predstaviteľmi Uhorského kráľovstva a Přemyslom Otakarom II. Je potrebné zdôrazniť, že toto napätie vyvrcholilo len o dva roky neskôr, keď vtedajší štajerský vojvoda a mladší uhorský kráľ Štefan (V.) po potlačení povstania štajerskej šľachty vtrhol do Korutánska a vyplienil ho. V druhej polovici roku 1256 sa kláštor dostal do sporu s istým lukostrelcom (*quendam sagitarium*), komesom Wolframom z Flambergu. V konflikte išlo o práva na vyberanie desiatkov z majetkov nachádzajúcich sa v údolí okolo kláštora. Podľa príslušnej listiny zo 14. októbra 1256 Gotfried z Mariboru v tomto spore opäť rozhodol v prospech kláštora, keď mu prostredníctvom zástupcu z mesta Graz povolil vyberať desiatok v deň svätého Bartolomeja (24. augusta).⁴⁵

Výnimočnej pozornosti sa kláštor dočkal aj od pápeža Alexandra IV. V sérii listín datovaných v rozmedzí 2. – 13. júna 1257 kláštoru potvrdil viaceré privilégia, zobral pod svoj patronát kláštorne majetky a zároveň schválil nákupy a vlastníctvo iným spôsobom nadobudnutých usadlostí (napr. spomínaná donácia korutánskeho vojvodu Ulricha III. Sponheimského alebo dar komesa Otakara z Grazu).⁴⁶ Kláštor sa týkala aj výsada pre cisterciánov, ktorou získali právo na výber cirkevných desiatkov.⁴⁷ Ďalšie majetky kláštor získal ešte v júli toho istého roku, no bez účasti zástupcov Uhrami dosadených štajerských správnych orgánov. Dňa 6. júla 1257 kúpil kláštor za 20 mariek striebra 6 usadlostí od kláš-

cultis et incultis [...]“. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/29. Porovnaj: sign. A III/28.

- 45 „[...] *quod lis quedam vertebatur inter dominum abbatem de Runa ex una parte et quendam sagitarium comitem de Phannenberch, Wolfram dictum, ex altera parte pro quadam decima in valle Rune tam diu, donec ipsa decima in potestatem Amput comitis et castellani de Grez traheretur. Igitur iam dictus abbas prefixo sibi die in Grez a memorato comite ipsam decimam a nobis, cum vicem comitis in iudicio haberemus, legitime in die sancti Bartolomei redemit*“. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/30.
- 46 Listina, ktorou Alexander IV. berie kláštor pod svoju ochranu: UHS III, č. 226, s. 314 – 315; Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/31. Listiny schvaľujúce slobody a majetky kláštora: Tamže, sign. A III/32; Tamže, sign. A III/34. Zároveň pápež vyzval salzburského arcibiskupa a jeho sufragánov, aby sa taktiež zaviazali chrániť kláštor a jeho majetky. UHS III, č. 222, s. 310 – 311.
- 47 Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/33; Tamže, sign. A III/35; RPR II, č. 16 895, s. 1 382.

tora Viktring⁴⁸ a 22. júla získal darom ďalšie usadlosti od Gertrúdy z Roseggu, ktoré predtým kúpila taktiež od kláštora Viktring.⁴⁹ Ďalšia listina bez presnej datácie spomína, že komes Oto z Emmerbergu odkazuje kláštoru majetky a dedičné dôchodky na viacerých miestach. V Neukirchene to bol majer, „*ktorý sa volá In dem Tale*“ s výnosom 7 solidov a 6 denárov, ďalej 12 urien⁵⁰ vína v dedine Unterbuch pri Hartbergu a 9 urien vína v dedine Oberdorf im Burgenland.⁵¹

Prelom rokov 1257/1258 bol v mnohom zlomový. Protiuhorské povstanie štajerskej šľachty spôsobilo aj zhoršenie postavenia cirkevných inštitúcií. Predstavitelia kláštora sa v druhej polovici roku 1258 sťažovali pápežovi Alexandrovi IV., že zo strany uhorsko-štajerských úradníkov (pravdepodobne však aj domácej štajerskej šľachty) dochádza k obťažovaniu a vykorisťovaniu kláštora. V prípade kláštora Rein to vyplýva z listu, ktorý pápež 13. novembra 1258 zaslal uhorskému kráľovi Belovi IV. so žiadosťou, aby takémuto konaniu voči kláštoru v budúcnosti zabránil. Pripomenul mu tiež, že ani on, ani žiaden jemu podriadený svetský šľachtic nemá žiadne právo zasahovať do záležitostí kláštora, nemá právo využívať mníchov pri budovaní alebo búraní hradov, nemôže siahnuť na kláštorný majetok ako zvieratá, výnosy z viníc, obilia a podobne. Zároveň mu odporučal, aby kláštor zobral pod svoju kráľovskú ochranu.⁵² Práve uvedené konanie šľachty bolo počas zmätočnej situácie v čase protiuhorských povstaní šľachty v Štajersku pomerne časté. Podobné nepriame informácie sú jediným zdrojom pre poznanie vývoja v rokoch 1257 – 1259.

Naplneniu výzvy pápeža Alexandra predchádzali ešte dva zásahy salzburského arcibiskupa Ulricha.⁵³ Najskôr 22. februára 1259 udelil odpustky kapln-

48 UHS III, č. 230, s. 319.

49 Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/36.

50 Urna = jednotka objemu. 1 Urna = 13,115 litra.

51 „[...] *in Newenchirchen vicum, qui dicitur in dem Tale, annuatim septem solidos et sex denarios persolventem, in Pueche XII urnas vini, in Oberendorf vero novem [...]*“. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/39; UHS III, č. 256, s. 342.

52 „[...] *abbas et conventus monasterii de Runa, Cisterciensis ordinis, Salceburgensis diocesis, transmissa nobis petitione monstrarunt, quod licet nec tu, nec aliquis alius secularis in eodem monasterio vel bonis eius quicquam iuris habeatis, vel etiam servitutis, tamen balivi tui et nonnulli alii nobiles dititionis tue pretextu advocatie, quam eidem balivi ceu et dicti nobiles se in illis habere proponunt, pro edificatione castrorum et eorum destructione et aliis expeditionibus quibuscunque animalia, vinum, bladum et res alias eorum sibi violenter assumunt, et in dicto monasterio seu illius grangiis et prediis pernactantes ab eisdem abbate et conventu expensas et necessaria aliasque angarias et perangarias exigunt et extorquent in maximum ipsius monasterii preiudicium et gravamen*“. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/38.

53 Ulrich bol potvrdený Rímskou kúriou vo funkcii arcibiskupa pravdepodobne niekedy koncom roku 1257. V listine pápeža Alexandra IV. z 25. januára 1258 ho totiž prvý raz tituluje ako arcibiskupa, nielen elekta Salzburskej arcidiecézy. Pozri: Aus den Vaticanischen Registern.

ke Všetkých svätých stojacej pri vchode do kláštora (*in ostio porte monasterii Runensis*),⁵⁴ o niekoľko mesiacov neskôr Ulrich vyhlásil, že berie kláštor pod svoju ochranu.⁵⁵ Koncom mája 1259 vydal štajerský vojvoda a prvorođený syn uhorského kráľa Bela IV. Štefan (celá titulatúra znela: „*Stephanus [...] primogenitus Bele quarti illustris regis Hungarie et dux Stirie [...]*“), pre kláštor honosnú výsadnú listinu, v ktorej potvrdil všetky doterajšie výsady, privilégia, vlastnícke práva na majetky a zároveň sa osobne zaviazal kláštor chrániť. Odpovedal tak na spomínanú výzvu pápeža Alexandra IV. adresovanú Štefanovmu otcovi Belovi IV.⁵⁶ Uvedený dokument je prvým dokladom o výmene na najvyššej pozícii v Štajersku. Na rozdiel od Štefana Gutkeleda, ktorý mal len titul štajerského kapitána, Štefan už od začiatku svojho pôsobenia vystupuje ako štajerský vojvoda (*dux Stirie/Styrie*). Spomínaná výsadná listina je tiež dokladom o výrazných zmenách na postoch vysokých krajinských úradníkov Štajerska. Zmena nastala tiež na poste krajinského sudcu. Gotfrieda z Mariboru nahradil Wulfing zo Stubenbergu. Zoznam svedkov je dôkazom, že s príchodom vojvodu Štefana (V.) boli ďalšie významné funkcie obsadené už nie príslušníkmi domácej štajerskej šľachty, ale predstaviteľmi pochádzajúcimi z Uhorského kráľovstva. Štefanovým tavernikom v Štajersku sa stal magister Báš, ktorý zároveň v Uhorsku pôsobil aj vo funkcii trencianskeho župana. Kvôli účasti na vzbure bol odstránený aj Fridrich mladší z Ptuju, ktorý za éry Štefana Gutkeleda zastával funkciu štajerského maršálka. Do funkcie ptujského kapitána bol menovaný Štefanov stolník a zaliansky župan Dionýz. Dvorským sudcom sa stal magister Mikuláš, tiež z Uhorska. Zároveň po boku Štefana v listine vystupuje verný salzburský arcibiskup Ulrich, zosadený štajerský kapitán Štefan Gutkeled (už len s funkciou slavónskeho bána) a novovymenovaný krajinský sudca Wulfing zo Stubenbergu. Z domácej štajerskej šľachty bez udanej funkcie boli prítomní komesi Bernard a Henrich z Flambergu, Ulrich z Judenbergu, Wygand z Maßenburgu a ďalší.⁵⁷ Ešte koncom mája 1259 Wulfing zo Stubenbergu rozhodoval v žalobe, ktorú podal komes Ortolf zo Sulzu proti kláštoru Rein. V spore išlo o vlastnícke práva na dediny Fluttendorf a Ungerdorf východne od Grazu. Riešenia sporu sa zúčastnili

Ed. Willibald HAUTHALER. In AÖG, 1887, roč. 71, č. 74, s. 274.

54 UHS III, č. 260, s. 348 – 349.

55 UHS III, č. 264, s. 353; Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/40.

56 Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/41.

57 „*Venerabili patre Ulrico, archiepiscopo Salcpurgensi; Stephano, bano tocius Sclavonie; Baas, magistro tavernicorum nostrorum et comite de Trinchun; Dionisio magistro dapiferorum nostrorum, comite Zaladiensi et capitaneo Perovie; Nicholao, iudice curie nostre; Wylvyngo de Stumperg, iudice provinciali; Bernardo et Henrico, comitibus de Flamberg; Urrico de Lehynsteyn; Wygando de Messenperg et aliis fidelibus nostris quam pluribus existentibus.*“ Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/41.

aj roľníci z oboch dedín, ktorých vypočúval priamo krajinský sudca.⁵⁸ Wulfing zo Stubenbergu v prípade kláštora Rein vystupuje ešte v jednej bližšie nedatovanej listine z roku 1259. V nej oznamuje, že na krajinskom zhromaždení v Ptujii vysúdil opát Amerlich od komesa Henricha z Flambergu 30 mariek striebra a od Henricha Spilera z Voitsbergu ďalších 20 mariek striebra. Okrem toho získal aj majetok v Eckenfelde.⁵⁹ Posledný doložený zásah vojvodu Štefana alebo iných uhorských úradníkov do záležitostí kláštora sa uskutočnil pravdepodobne niekedy v máji 1259 (presný dátum listina neuvádza). Išlo o potvrdenie darovania usadlosti v dedine Wagnitz, ktorú kláštora daroval grazký mešťan Rudberg (zvaný *Pfanberger*). Ten ju predtým získal ako léno prostredníctvom rakúskeho vojvodu Fridricha II. Babenberského od ministeriála Otakara z Grazu.⁶⁰

V roku 1260 sa funkcionári uhorskej správy Štajerska spomínajú v súvislosti s kláštrom len v dvoch listinách na zoznamoch svedkov. Informácie o ich prípadných osobných zásahoch do záležitostí kláštora dostupné pramene už nezachovali. V listine z 22. januára 1260, pojednávajúcej opäť o istých majetkoch pre kláštor, sú na zozname svedkov zapísaní Wulfing zo Stubenbergu a zaujímavá je aj prítomnosť Fridricha mladšieho z Ptujii.⁶¹ Tá nasvedčuje tomu, že v tomto období už bola uhorská správa v Štajersku plne nahradená administratívou českého a rakúskeho panovníka Přemysla Otakara II. Navyše v dokumente z 25. apríla 1260 už ako krajinský sudca vystupuje Henrich z Liechtensteinu, ktorý bol do tejto funkcie dosadený Přemyslom Otakarom II. Z bývalých funkcionárov uhorskej správy boli prítomní Wulfing zo Stubenbergu i Gotfried z Mariboru. Po zmene mocenských pomerov títo šľachtici zjavne plynule prešli do služieb Přemysla Otakara II. a naďalej mali významné postavenie v správe vojvodstva.⁶²

Kláštor Göß

Dňa 12. októbra 1254 došlo k mimosúdnemu vyrovnaniu medzi ženským benediktínskym kláštrom Göß a Wulfingom zo Stubenbergu. Kláštor zastupovala

58 „[...] *ut videlicet super iure possessorio dictarum villarum vicini viginti et unus requirerentur, et cuicumque ex eis septem potiores attribuerent ius possessionum in memoratis villis actenus habitum in iudicio conventus, de eisdem teneretur respondere*“. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/44.

59 „[...] *quod A. venerabilis abbas de Runa coram nobis in iudicio provinciali apud Pettoviam legitime obtinuit ab Heinricho comite de Phananberch XXX marcas, ab Heinricho Spiler de Voitsperch XX marcas. Preterea obtinuit quoddam predium in Ekenvelde*“. UHS III, č. 279, s. 370.

60 Listina sa zachovala v dvoch obsahovo úplne totožných origináloch. Prvý bol vyhotovený štajerským pisárom, druhý uhorským pisárom. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/ 42 a sign. A III/43.

61 UHS III, č. 284, s. 374 – 375.

62 UHS III, č. 289, s. 382 – 384.

jeho abatiša Kunigunda II., ktorá bola zároveň aj vydavateľkou príslušnej listiny. V jej úvodnej časti sa spomína, že „[...] pán Wulfing zo Stubenbergu spôsobil pani abatiši a celému konventu kláštora Göß škodu za 700 mariek striebra, ktoré je teraz on dlžný tomuže kláštoru tak, ako tento dlh vyčísliť komes z Flambergu, vrátane ďalších škôd, ktoré spôsobil na daniach alebo na vymáhaní poplatkov, na ktoré nemal právo [...]“.⁶³ Wulfing zo Stubenbergu však vyšiel z tohto sporu až priveľmi dobre, čo sa dá zdôvodniť jeho blízkosťou a dobrými vzťahmi s predstaviteľmi nového riadiaceho aparátu Štajerského vojvodstva.⁶⁴ Prakticky celý dlh mu bol úplne odpustený len „[...] pod podmienkou, že sa v dobrej viere zaviazne, že už si nebude od menovaného kláštora vymáhať žiadne neoprávnené dane alebo poplatky, ktoré by slúžili k úžitku jeho samého [...]“.⁶⁵

V polovici októbra 1255 získal kláštor niekoľko nových majetkov. Henrich zo Zeiselbergu kláštoru daroval dve neďaleké usadlosti, s príslubom darovania ďalších majetkov neďaleko mesta Leoben.⁶⁶ V roku 1255 boli bez účasti súdnej inštitúcie vyriešené ďalšie dva spory kláštora dohodou. Prvý viedol kláštor Göß, zastúpený spomínanou abatišou Kunigundou II., s farárom Richerom pôsobiacim v neďalekej dedine Tragöß.⁶⁷ Podobne bez presného dátumu bol vyriešený problém hraníc kláštorom vlastnených usadlostí s istým Konrádom Matzom. V spore išlo o územie trhovej obce Kammern im Leisingtal.⁶⁸ Príkladom uprednostňovania cirkevných inštitúcií na úkor domácej štajerskej šľachty je aj príkaz Štefana Gutkeleda vydaný pre obyvateľov mesta Rottenmann, aby rešpektovali mýtnu slobodu kláštora, ktoré pokrývajú životné náklady sestier. Sťažnosť vznesenú kvôli porušovaniu tejto výsady vzniesla abatiša Kunigunda v roku 1255.⁶⁹

Politicky mimoriadne aktívna Kunigunda sa v nasledujúcom roku rozhodla ukončiť nájom a využívanie majetkov v neďalekej dedine Trofaiach, ktoré boli pred časom kláštorom prenajaté komesovi Erchengerovi z Landsee a jeho synom. Dohoda o ukončení nájmu bola uzatvorená za účasti samotného Erchenge-

63 „[...] quod cum dominus Wulfingus de Stubenberg domine abbatisse totique conventui de Göße pro septingentis marcis denariorum, pro quibus tenebatur eidem ecclesie, sicut se instituit debitorum occasione comitis de Phannenberch, et aliis dampnis sive in streva vel exactionibus indebitis illatis [...]“ UHS III, č. 153, s. 229.

64 Wulfing zo Stubenbergu získal funkciu krajinského sudcu pravdepodobne až po nástupe vojvodu Štefana Arpádovského v prvej polovici roku 1259. Prvý raz sa spomína v listine vydanej 26. mája 1259. Rein, Stiftsarchiv, f. Urkunden (1129 – 1600), sign. A III/44.

65 „[...] tali vero sub condicione, quod prenominatus dominus Wulfingus de Stubenberg promisit pura fide, nullam amplius strevram seu exactionem indebitam a bonis ecclesie iam dicte eis in usum cedentibus extorquere [...]“ UHS III, č. 153, s. 229.

66 UHS III, č. 181, s. 264 – 265.

67 UHS III, č. 186, s. 270 – 271.

68 UHS III, č. 187, s. 271 – 272.

69 UHS III, č. 190, s. 273 – 274.

ra, čo je doložené jeho osobnou účasťou a tiež potvrdené jeho pečatou.⁷⁰ Oveľa väčší dopad na postavenie uhorských správcov v Štajersku malo riešenie škôd, ktoré kláštoru spôsobili nemenovaní štajerskí šľachtici. Rozhodnutie krajinského sudcu Gotfrieda z Mariboru „[...] z moci zverenej uhorským kráľom Belom IV. a štajerským kapitánom Štefanom Gutkeledom [...]“ z polovice októbra 1256 hovorí o konfiškácii majetkov týchto pánov v prípade, ak nebudú všetky škody nahradené. Celková výška spomínaných škôd bola vyčíslená na 130 mariek striebra.⁷¹

Posledný zásah do správy kláštora vykonal štajerský vojvoda Štefan (V.) 5. júna 1259. Opäť išlo o privilégium, podľa ktorého mali byť všetky výnosy z bližšie nešpecifikovanej mýtnej stanice použité na pokrytie životných nákladov sestier kláštora.⁷²

Kláštor Viktring

Začiatkom decembra 1254 riešil krajinský sudca Gotfried z Mariboru spolu s Henrichom zo Scharfenbergu, Rudolfom zo Statteggu, Fridrichom mladším z Ptuju a Babom z Dranecku spor Wernera z Hausambacheru s kláštrom Viktring. Spor skončil kompromisnou dohodou oboch strán s výsledkom, že „[...] nech je v blízkej dobe po sviatku Veľkej noci za každých okolností zaplatené kláštora Viktring 12 mariek nových denárov, a nech spomenutému kláštora a všetkým jemu prináležiacim majetkom odpustí a upustí od všetkých bremien akéhokoľvek druhu on aj jeho [ľudia]“. ⁷³ Na druhej strane sa predstavitelia kláštora zaviazali, že nebudú nikdy porušovať žiadne práva spomenutého Wernera a budú zachovávať a rešpektovať jeho slobody a výsady.⁷⁴ Len o dva dni neskôr, 6. decembra

70 UHS III, č. 211, s. 296 – 297. Politickú aktivitu abatiše Kunigundy dokladá aj listina z roku 1257, v ktorej povoľuje Herbbordovi, synovi ministeriála Engelšalka z Pelsu, uzatvoriť manželstvo s dcérou komesa Dietmara z Muru. Pozri: UHS III, č. 242, s. 331 – 332. Podobne 17. mája 1259 sa predstavitelia kláštora Göß dohodli na výmene majetkov s kláštrom Sankt Georgen am Längsee, ktorý zastupovala abatiša Tyšpa. Išlo o usadlosť v lokalite „Gungan“, ktorý bol s kláštrom Göß zamenený za 4 usadlosti v dedinách Ritzendorf a Blindendorf. Pozri: UHS III, č. 265, s. 354.

71 „Domine Wluinge de Treuinstein bona vestra sita in Liesnik et in Lonsach pro CLL marcis assignamus, domine Ekkeharde de Dobrenge bona vestra ubicunque fuerint, pro marcis LX assignamus [...]“. UHS III, č. 202, s. 289. K tomu pozri: PFERSCHY, ref. 8, s. 78.

72 „Fidelitati vestre mandantes firmiter precipimus, quatenus currus et homines sororum de Gves, victualia eisdem deferentes, ipsos exactione tributii molestare nullatenus presumatis, et sicut nostram gratiam caram habetis, aliud non facturi“. UHS III, č. 270, s. 360 – 361.

73 „[...] ut infra festum Pasche proxime futurum ecclesie memorate persolvat XII marcas novorum denarium, occasione qualibet pretermissa, et ex tunc ab omni gravamine antedictae ecclesie Victoriensis et omnium ad ipsam ecclesiam pertinentium se et suos compescat omnimode et refrenet“. UHS III, č. 155, s. 231 – 232.

74 UHS III, č. 155, s. 231 – 232.

1254 kláštor Viktring dosiahol ďalšie víťazstvo v spore so svetským hodnostárom, tentokrát však bez rozsúdenia štajerskými funkcionármi. Dokument zaväzujúci vyplatiť do pokladnice spomenutého kláštora 20 mariek striebra vydal samotný účastník sporu Henrich z Rogatcu (v dnešnom Slovinsku). Zároveň sa zaviazal, že dá kláštoru do zálohy dedinu Melje pri Maribore.⁷⁵ Neúčast' štajerského krajinského sudcu, prípadne iného zástupcu správneho orgánu vojvodstva, sa dá jednoducho vysvetliť tým, že spomínaný Henrich sa s kláštorom dohodol na vyrovnaní. V marci 1259 kláštoru bez zástupcov uhorských orgánov prejavil priazeň Oto z Dravogradu.⁷⁶ Vojvoda Štefan kláštoru potvrdil výsady, ktoré mu 26. 8. 1240 udelil posledný babenberský vojvoda Fridrich II.⁷⁷

Kláštor Admont

Určitej pozornosti sa dočkal aj benediktínsky kláštor v Admonte ležiaci v severnom Štajersku. Práve jeho severnejšie umiestnenie však zapríčinilo, že uhorskí správcovia neriešili záležitosti kláštora do takej miery, ako v predchádzajúcich prípadoch. Už v druhej polovici februára 1255 kláštor zobral pod ochranu pápež Alexander IV.,⁷⁸ o deň neskôr je datovaný list, ktorým pápež žiada biskupa z Chiemsee, aby tento krok učinil aj on.⁷⁹ Listinnými prameňmi doložené nadobúdanie majetkov (predovšetkým menších usadlostí a lúk) sa uskutočnilo zväčša bez účasti predstaviteľov vyšších štajerských úradov. Ide predovšetkým o tri prípady z roku 1256.⁸⁰

Dňa 21. júna 1257 bol za prítomnosti krajinského sudcu Gotfrieda z Mariboru vyriešený spor kláštora s rodinou ministeriála Liutolda z Labuchu o lúku v Bretsteine. Vydavateľom listiny je sám Liutold, ktorý sa nárokov na tento majetok vzdáva: „[...] *ja Liutold z Labuchu a moja manželka Alheida spolu s na-*

75 „*Ego Hainricus de Rohatsch notum fieri cupio universis, quod prestito iuramento ad sancta sanctorum pro dampnis illatis ecclesie Victoriensi compromisi, ut infra festum Penthecostes venturum ecclesie memorate persolvam viginta marcas denariorum probate ac publice mone-te, super quo pacto bona mea in Mellingesdorf mihi iure proprietatis attinentia ad marcarum duarum annuatim redditus ecclesie assignavi prenotate [...]*.“ UHS III, č. 156, s. 232 – 233.

76 USH III, č. 261, s. 349 – 350.

77 UHS III, č. 271, s. 361 – 362.

78 RPR II, č. 15 701, s. 1 295.

79 UHS III, č. 169, s. 248 – 249.

80 Prvý dokument hovorí o prepise vlastníckych práv istých majetkov na kláštor, ktorý vykonal Wulfing z Kapfenbergu. Išlo o usadlosti v lokalitách Mainhardsdorf a Oberwelz. Admont, Stiftsarchiv, Hhh – 31. Druhý dokument hovorí o navrátení dvoch lén G(ertrúdou?) z Hainburgu, vdovou po Fuhselovi („[...] *G. relicta Fuhsel de Heimburgh [...]*“). neďaleko lokality Achau (*Aichawe*, pravdepodobne neďaleko Viedne). UHS III, č. 209, s. 295. Posledná listina sa týka potvrdenia práv na lúku na mieste zvanom „*Phenichlant*“ neďaleko Würlachu v Burgenlande. Vlastnícke práva kláštora boli potvrdené Erchengerom z Landsee a jeho synom Erchengerom. UHS III, č. 210, s. 296.

šimi potomkami Konrádom, Gertrúdou, Alžbetou a ďalšími, ustupujeme, prostredníctvom pána záhrebského vojvodu Štefana, váženého štajerského kapitána, od našich žalôb, ktoré sme vzniesli proti ctihodným mniškam z Admontu o líku v Bretsteine a o neďaleké léna, ktoré s nimi susedia. Pred zrakom Boha a na očistu našich duší chceme, aby bol tento spor navždy ukončený a aby [rozhodnutie] nikým nemohlo byť napadnuté“.⁸¹ Dokument síce neobsahuje konečné riešenie tohto problému, no najpravdepodobnejší je scenár, že spomenutý Liutold a jeho rodina sa predmetných majetkov vzdali v prospech kláštora. Dohodu potvrdili svojimi pečaťami viacerí regionálni páni, okrem iných je pripojená aj pečať krajského sudcu Gotfrieda z Mariboru.

Iné kláštory a svetská šľachta

Okrem štyroch uvedených kláštorov sa podobné spory a pochybné nadobúdanie majetkov diali aj na iných miestach Štajerského vojvodstva. Je však potrebné zdôrazniť, že v oveľa menšej miere. Ide napríklad o kláštory Studenice, Sankt Paul im Lavanttal, Marenberg, Sankt Lambrecht a ďalšie. Boli vydané tiež rozhodnutia v prospech Rádu nemeckých rytierov⁸² a viaceré vo veciach Seckauského biskupstva.⁸³

Z rokov 1255 – 1259 sú známe štyri prípady, ktoré sa týkajú benediktínskeho kláštora Sv. Pavla v dedine Sankt Paul am Lavanttal. Prvý z nich dokladá listina z 31. marca 1255, ktorou štajerský maršalik Fridrich z Ptuju potvrdil a schválil, že jeho lénnici Herman a Diepold z Katzensteinu (hrad Bele Vode v dnešnom Slovinsku) darovali kláštoru usadlosť v dedine Sankt Andrä v južnom Štajersku.⁸⁴ V bližšie časovo neurčenej listine, rovnako z roku 1255, zase Matilda

81 „[...] ego Livtoldus de Lembuch et uxor mea Alheidis simul cum heredibus nostris Chunrado et Gertrudi et Elysabeht et aliis coram domino duce Zarabie Stephano, capitaneo Styrie glorioso, cessimus nostre querimonie, quam habuimus contra moniales litteratas in Admunde super prato in Winsterpelse et beneficiis sibi adiacentibus propter deum et animarum nostrarum remedium et eatum ob dilectionem in tantum, quod ipsas super eadem lite nunquam decetero impetemus“. Admont, Stiftsarchiv, f. Urkunden, sign. P – 4.

82 UHS III, č. 162, s. 239 – 240; č. 193, s. 277 – 278. Ďalšie napr. v archíve Ústrednom archíve Rádu Nemeckých rytierov: Deutschordenszentralarchiv Wien, f. Urkunden.

83 Napr. UHS III, č. 141, s. 212 – 213; č. 163, s. 240 – 241; č. 208, s. 294 – 295; č. 251, s. 339 – 334 a mnohé ďalšie. Postavenie biskupstva v Seckau počas uhorskej správy Štajerska by bolo potrebné podrobiť samostatnému výskumu na základe pomerne reprezentatívneho množstva dochovaných listinných dokumentov uložených predovšetkým v Österreichisches Staatsarchiv Wien, f. Seckau, Augustiner-Chorherren (1170 – 1489); f. Salzburg, Domkapitel (831 – 1802); f. Salzburg, Erzstift (798 – 1806) a Graz-Seckau, Diözesanarchiv, f. Bistumsurkunden (1220 – 1651).

84 „[...] quod motus pietate, nec non instantia fidelium meorum donacionem, quam fidelis mei fratres de Chatzensteyne Hermannus et Dippoldus facerunt, eubam unam sitam in Mosarn ecclesie sancti Pauli in Lavent, donantes cum omnibus eius attinentiis ac proprietatis pleni-

zo Schmirnbergu priznáva kláštoru odškodné 5 mariek striebra z jej príjmov za škody spôsobené jej zosnulým manželom, rakúskym ministeriálom Hadmarom II. zo Sonnbergu.⁸⁵ Podobne v roku 1255 dáva gróf Siegfried z Flambergu kláštornému opátovi Liutoldovi z jeho majetku v Lavanttale usadlosť v lokalite Unterpichling s výnosom 0,5 marky ročne a ďalšie usadlosti v dedine Andersdorf s ročným výnosom v podobe 40 syrov. Splatil tak dlh vo výške 12 mariek striebra, ktorý voči kláštoru mal on a jeho brat, zosnulý komes Ulrich.⁸⁶ V roku 1259 sa Ulrich a jeho ďalší dvaja nemenovaní bratia⁸⁷ z Lembachu pri Marburgu zaviazali zaplatiť opátovi Gerhardovi odškodné vo výške 20 mariek striebra za škody, ktoré v minulosti spôsobili oni a ich ľudia kláštoru lúpežami a ďalšími nespravodlivými zásahmi, a to do najbližšieho sviatku sv. Martina (11. novembra).⁸⁸

Korutánsky vojvoda Ulrich III. Sponheimský zasahoval do diania na štajerských hraniciach aj v prípade dominikánskeho kláštora v obci Studenice na území dnešného Slovinska. Nielenže schválil a potvrdil darovanie majetkov tomuto kláštoru jeho lénnikmi, ale sám pridal k daru 6 usadlostí vo Völkermarkte neďaleko Klagenfurtu.⁸⁹ Dňa 13. decembra 1257 Ulrich ďalej daroval kláštoru Obernburg pri meste Celje v dnešnom Slovinsku 8 usadlostí v jeho blízkom okolí.⁹⁰

V roku 1255 potvrdil štajerský kapitán Štefan Gutkeled vlastnícke nároky, ktoré vzniesol Permannus, opát benediktínskeho kláštora Sankt Lambrecht v Štajersku. Vzťahovali sa na majetky medzi riekami Teigitsch a Gradenbach, ktoré kláštor získal od ministeriála Hernanda z Wildonu prostredníctvom voj-

tudine, qua ipsis eorumque coheredibus ac etiam heredibus competebat, dignum duxi [...]“. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, f. St. Paul, Benediktiner (1099 – 1499), sign. 1255 III 31.

85 UHS III, č. 185, s. 268 – 269.

86 „[...] *ex nostris proprietatibus in vallibus Lavent dedimus mansum unum in Puhelarn situm, dimidiam marcam solvens, et alterum mansionum apud Entresdorf solvens quadraginta caseos annuatim. Predictos quoque modicos redditus dicto domino nostro abbati et conventui dedimus precipue propter salutem nostram et anime fratris nostris piissime memorie comitis Ulrichi, et in debito quodam, videlicet duodecim marcarum [...]*“. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, f. St. Paul, Benediktiner (1099 – 1499), sign. 1255; UHS III, č. 191, s. 274 – 275.

87 V listine sa spomínajú len pod iniciálami S. a R.

88 „*Quod sic pie sicque paterne iniurias et molestias guerrarum preteritarum tempore per nos et nostros monasterio vestro per rapinas et alia molestiarum genera contra iusticiam irrogata. [...] In recompensationem vero dampnorum actenus vobis illatorum dabimus vobis XX marcas denariorum monete publice in festo beati Martini proximo appropinquante.*“ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, f. St. Paul, Benediktiner (1099 – 1499), sign. 1259; UHS III, č. 280, s. 370 – 371.

89 UHS III, č. 198, s. 283 – 284.

90 UHS III, č. 239, s. 327 – 328.

vodu Leopolda VI. Babenberského.⁹¹ Štefan je v dokumente titulovaný ako bán a vojvoda slavónsky a kapitán štajerský.

Dňa 24. mája 1257 bola Štefanom Gutkeledom vydaná listina pre kláštor Spital am Pyhrn, ktorou potvrdzoval status kláštora a privilégiá udelené ešte vojvodami Leopoldom VI. a Fridrichom II. Okrem toho sa zaviazal chrániť samotný kláštor i jeho majetok.⁹² O necelý mesiac neskôr vydal Štefan listinu s totožným obsahom pre kláštor augustiniánov Stainz.⁹³

Na septembrovom zhromaždení v roku 1254 sa riešil spor kláštora Stainz, zastúpeného priorom Vallisom, ktorý viedol s istým komesom Timeom z Köblezu o dediny Osenica a Stranice, obe neďaleko dediny Slovenske Konjice na území dnešného Slovinska. Pravdepodobne aj vďaka pomerne širokému zoznamu svedkov, ktorí podľa listiny stáli na strane žalobcov, boli nakoniec odcudzené majetky spomínanému kláštoru navrátené.⁹⁴

Listinné dokumenty dokladajú aktivity štajerských úradníkov aj voči svetkým osobám bez účasti cirkevných inštitúcií. Takýchto prípadov je však oveľa menej ako v prípade cirkvi. Viaceré listiny svedčia o tom, že uhorskí šľachtici chceli získať majetky v Štajersku, kým naopak príslušníci štajerskej šľachty majetky nachádzajúce sa na území Uhorského kráľovstva. V oboch prípadoch sa ako odôvodnenie prípadného nadobudnutia takýchto majetkov uvádza hlavne pomoc Belovi IV. a jeho rodine v období vpádu Tatarov, verné služby počas bojov s Fridrichom II. Babenberským v polovici 40. rokov a počas prvej uhorsko-českej vojny začiatkom 50. rokov. Už 10. januára 1255 Gertrúda Babenberská (titulovaná ako rakúska a štajerská vojvodkyňa) vypožičala na užívanie hrad Halbenrain v južnom Štajersku krajinskému pisárovi Witigovi a jeho bratovi Rudgerovi. Tento krok odôvodňuje ich vernými službami počas vlády jej strýka, vojvodu

91 „[...] *Permannus abbas sancti Lamberti coram nobis constitutus approbavit per instrumenta ducis Leupoldi clare memorie, quod in predio a Herrando ministeriali de Wildonia coram ipso duce obtento inter flumina Teukwiz et Graden sito omnia iura ad ducatum spectancia, que vulgo lantgeriht, marchdinet et foytreht (!) dicuntur, libere sibi tradita et quiete, hoc salvo, si fur seu alter malefactor pena mortis plectendus deprehensus fuerit, preconibus cingulotenus tradatur iudicandus*“. UHS III, č. 188, s. 272 – 273.

92 Oberösterreichisches Landesarchiv, f. Urkunden Spital am Pyhrn (1190 – 1798), sign. 1257 V 24.

93 UHS III, č. 233, s. 321 – 322.

94 „[...] *quod prior Vallis sancti Johannis in Syces coram nobis et Godfrido de Marpurch iudice provinciali et testibus domino Syfrido de Marenberch et domino Dietmaro de Griven, Henrico de Rohasc, marisclo de Treuna, Wigando de Gybel et aliis quampluribus, villas, que dicitur Alsniz et Wart domino Diemone milite de Gybel, qui illas iam longo tempore impetiit, iure legitimo dictante sententia universorum obtinuit ac sue ecclesie testimonio sui privilegii requisivit. Nam autem in posterum fraus aliquorum ius dicti prioris atque sue ecclesie in prefatis villis valeat iniusta impetitione decetero infirmare [...]*“. UHS III, č. 151, s. 227 – 228.

Fridricha II.⁹⁵ Gertrúda v listine nezabudla pripomenúť svoje práva a nároky na podiel v bývalých krajinách jej strýka Fridricha. Zároveň si bola vedomá toho, že nároky uhorského kráľa Bela IV. pramenia predovšetkým z jej vlastnej vôle. Zdá sa, že počas celého obdobia Gertrúda zachovávala vernosť predstaviteľom Uhorska.⁹⁶ Koncom novembra 1255 vydal Belo IV. donačnú listinu pre istého magistra Illycina, ktorému daroval viaceré majetky v juhozápadnej časti Uhorsku.⁹⁷ Odôvodnil to zásluhami jeho brata Ondreja, ktorý spolupracoval s rodinou Bela IV. už v 40. rokoch počas vpádu Tatárov, neskôr v bojoch proti Fridrichovi II. Babenberskému a nakoniec padol v boji o hrad Kirchschatz.⁹⁸ Podobne štajerskému maršálikovi Fridrichovi z Ptujú daroval Belo v roku 1255 hrady v Središče ob Dravi a Borl a tiež strážnu vežu na rieke Dráva.⁹⁹

Z roku 1256 poznáme jediný doložený prípad z tohto obdobia, keď cirkevný hodnostár prenajal majetky príslušníkovi svetského stavu. Ide o aktivitu, ktorou prepošt a arcidiakon Seckauskej kapituly Arnold prenechal mešťanovi Fridrichovi z Judenburgu a jeho dvom synom Otovi a Perchtemu majetok v Hetzendorfe. Podľa príslušnej listiny to boli dve usadlosti a 13 polí. Fridrich z Judenburgu sa zároveň zaviazal, že bude Seckauskej kapitule platiť 0,5 marky striebra jedenkrát za rok, a to vždy na sviatok sv. Michala (29. september).¹⁰⁰

Aj vojvoda Štefan po svojom nástupe v roku 1259 vydal viacero donačných listín. Prvá z nich hovorí o darovaní majetkov v troch dedinách Eberhardovi z Mariboru a jeho dedičom, ktorý preukazoval verné služby jemu i jeho otcovi Belovi IV. Išlo o 10 usadlostí v dedine Vukovje, 4 a pol usadlosti v dedine Spodnja Kostrivnica a 2 usadlosti v dedine Vodusek pri Gornjem Gradu.¹⁰¹ Ďalšou

95 UHS III, č. 160, s. 236 – 237.

96 PFERSCHY, ref. 8, s. 79.

97 „[...] *quasdam particulas terrarum nomine Chazmafeu, vacuum et habitatoribus carentem, existentem ultra Drawam in comit[atu] Symigiensi, in Izdench, que fuerat cuiusdam predialis, et terram Halete, cuiusdam nobilis, iuxta eandem terram Chazmafeu [...]*“. MNL OL DL 411. S prepisovými chybami tiež: CDH IV/2, s. 315.

98 MNL OL DL 411; CDH IV/2, s. 313 – 315; čiastočne tiež UHS III, č. 182, s. 265 – 266. K tomu pozri tiež: ROHÁČ, ref. 14, s. 22 – 23.

99 O donácii vieme len z nemecky písaného archívneho zápisu hradu Wurmberg z 15. storočia: „*Item ain lehenbrief ausgangen von Kunig Bela von Vngern lawtund [úf/auf] hern Frydrich von Pettaw auf dy geslozzer Polstraw, den turn Tra vnd Alchenstain, des Datum ist MoC-CoXLVö.*“ UHS III, č. 189, s. 273.

100 UHS III, č. 208, s. 294 – 295.

101 „[...] *quod nos consideratis fidelitatum meritis et serviciorum Eburhardi, fidelis civis nostri de Marpurge, que domino regi, karissimo patri nostro et nobis studuit inviolabiliter obsequare. Nos in recompensacione serviciorum eiusdem, qui licet plura mereatur in villa Wolcuim decem mansus, et in villa Chost quatuor mansus et dimidium, et in villa Wolodol duobus mansus, cum pertinentiis quorundem sibi in feudum et in perpetuum contulimus pleno iure, et in filios filiorum.*“ MNL OL DF 257 966.

donáciou vrátil majetky magistrovi Hoholdovi, ktoré boli predtým odňaté jeho rodine kráľom Belom IV. Išlo o dve dediny v dnešnom Slovinsku, Radehova a Gerčnik.¹⁰²

Záver

Pre politický vývoj v Štajerskom vojvodstve v čase uhorskej správy (1254 – 1260) je charakteristické predovšetkým riešenie majetkových sporov tamojších kláštorov, ktoré viedli s predstaviteľmi svetskej šľachty a ministeriality. V týchto sporoch bolo rozhodované v najväčšej miere uhorskými miestodržiteľmi, prípadne nimi dosadenými úradníkmi, pričom z analýzy pomerne reprezentatívnej vzorky rozsudkov vyplýva jednoznačné uprednostňovanie záujmov cirkevných inštitúcií pred záujmami svetskej šľachty a ministeriality. Konkrétne opisy prehrškov voči kláštorom sa však v dostupných prameňoch vyskytujú len v obmedzenom množstve prípadov. Domáci členovia štajerskej nobility boli povinní neraz uhradiť vysoké pokuty a odškodné, čo nutne prispelo k zhoršeniu ich vzťahov s predstaviteľmi uhorskej správy vojvodstva a v konečnom dôsledku sa tento vývoj stal jedným z dôvodov definitívneho pádu uhorskej administratívy v Štajersku koncom päťdesiatych rokov 13. storočia.

Okrem formy správy vojvodstva, ktorú uplatňovali predstavitelia uhorskej vládnucej moci, mal nezanedbateľný vplyv na pád uhorskej administratívy ešte jeden faktor – spor o arcibiskupský stolec v Salzburskej arcidiecéze medzi seckauským biskupom Ulrichom a salzburským arcielektom Filipom Sponheimským. A úplne na záver treba čitateľa odkázať späť na úvod tohto textu, k citovaným veršom anonymného rakúskeho letopisca. Ten v niekoľkých riadkoch vo všeobecnosti zachytil dopady udalostí, ktoré po nástupe vojvodu Štefana (V.) nasledovali rýchlo za sebou. Zanedlho po jeho dosadení na štajerský vojvodský stolec sa uhorská vláda v Štajersku, nastolená na základe ťažko vyjednanej budúcej mierovej zmluvy z prvej polovice roku 1254, definitívne skončila.

102 Text listiny sa zachoval len v konfirmácii kráľa Ľudovíta I. z Anjou z roku 1366: „[...] *tene-
amur observare, terras ablatas, que hiis exprimitur vocabulis Radych villam apud Ecclesiam
sancti Lamperti, villam Wlkoy, eidem magistro Hoholdo et suis heredibus decrevimus perpe-
tualiter restituendas* [...]“. MNL OL DL 497. Pozri tiež CDH IV/2, s. 498 – 499, odtiaľ potom:
UHS III, č. 274, s. 364 – 365.

VERMÖGENSRECHTLICHE STREITIGKEITEN DER STEIERISCHEN
KLÖSTER ZUR ZEIT DER UNGARISCHEN VERWALTUNG 1254–1260

JAKUB P A L K O

Die Einführung der ungarischen Regierung auf dem Gebiet des Herzogtums Steiermark ist infolge des Mangels an schriftliche Quellen nur sehr schwer rekonstruierbar. Ausgehen kann man nur aus wenigen Texten des Narrativcharakters, welche meistens nur über die Einsetzung des slawonischen Banes Štefan Gutkeled in die Funktion des steierischen Kapitäns erzählen. Die anderen hohe Funktionen auf dem Gebiet von Steiermark bekleideten bis zum Eintritt des älteren Sohns des ungarischen Königs Bela IV. Štefan Arpádovský in der ersten Hälfte des Jahres 1259, die Angehörigen der häuslichen Steiermark-Adels. Der Landeskaptän Štefan Gutkeled und nach ihm der steierische Herzog Štefan waren außerordentlich aktiv besonders in Bezug auf die Lösung der Streitigkeiten der kirchlichen Institutionen, welche diese mit Angehörigen der irdischen Adels und Ministerialität führten. Diese ihre Regierungsart belegt verhältnismäßig repräsentativ die Menge von erhalten gebliebenen Quellen des diplomatischen Charakters, die vor allem in Form der Gerichtsentscheidungen in den erwähnten Streitigkeiten sind. Die größte Aufmerksamkeit in dieser Zeit erhielten die Zisterieser-Klöster Rein und Vikring und Benediktinerklöster Göß und Admont. Darüber hinaus erhielten als Schadenersatz bestimmte Vermögen auch steierische Kloster Stainz, Judenburg, St. Paul, Spital am Pyrh und andere. Gerade diese Bevorzugung der kirchlichen Institutionen vor den Interessen des häuslichen steierischen irdischen Adels und Ministerialität führten letztendlich auch zu dem Verfall der ungarischen Macht in Steiermark Ende der 50er Jahre des 13. Jahrhunderts. De jure wurde der Verlust von Steiermark erst mit dem Friedensvertrag aus Wien bestätigt, der Ende März 1261 abgeschlossen wurde.

Mgr. Jakub Palko

Katedra slovenských dejín

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Gondova ul. 2, 811 02 Bratislava 1

e-mail: jak.palko@gmail.com